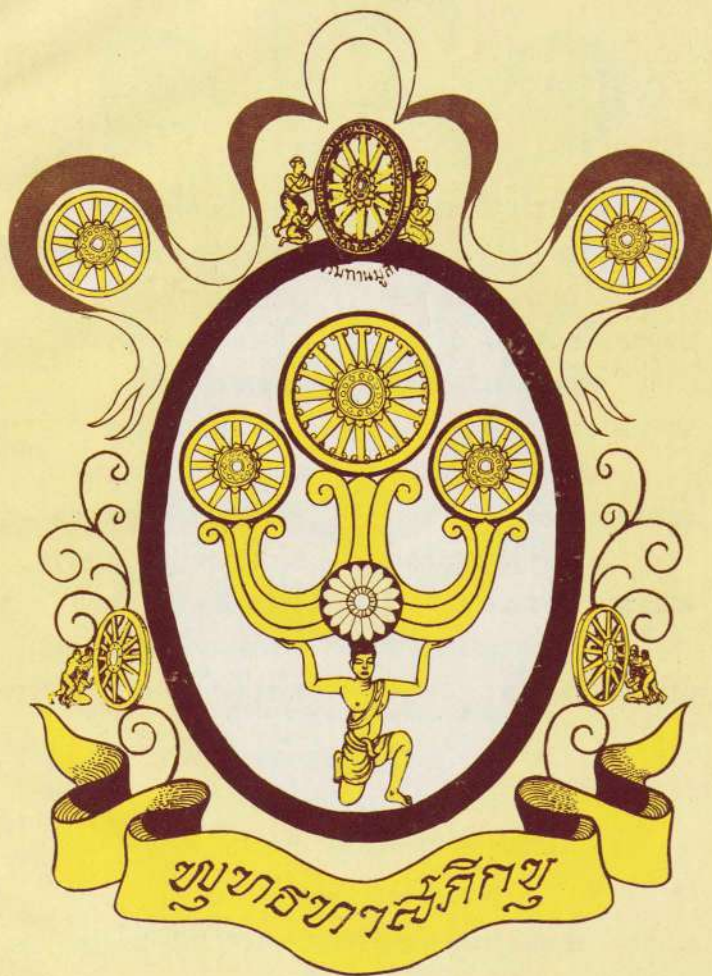

ความเป็นพระอรหันต์

ชุดหมอนล้อ อันดับ ๒๘

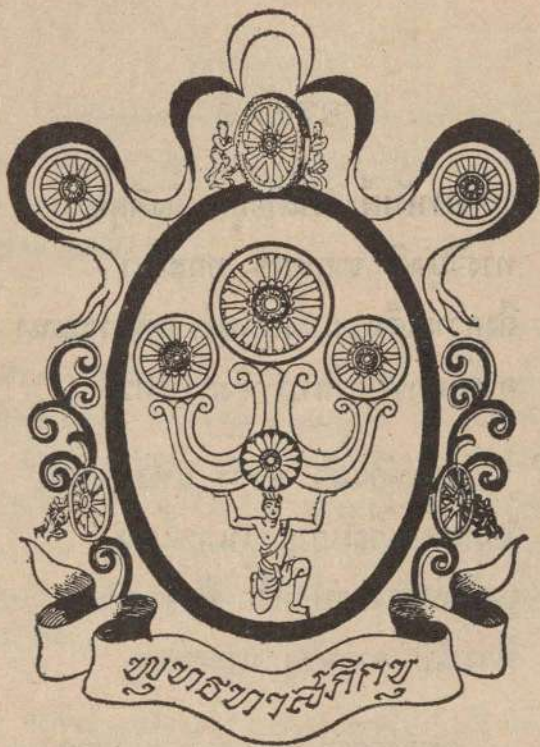
อุทิศนา

จักรธรรมะมาลัย	จะหมั่นท้าวทั้งราชตรี
แผ่ธรรมะรังษี	ตามพระพุทธรูปประสงค์ ฯ
มันหมายจะเสริมศาสน์	สถาปนโลกให้อยู่ยัง
ปลอดภัยพินาศ, คง	เป็นโลกศุขสถาพร ฯ
หากแล้งพระธรรมญาณ	อันธพาลกลีบร
จะครองโลกเป็นอากร	ให้เลวลุสเตร์จนาจาน ฯ
จะทักขันทนทั้งคืนวัน	พิฆาตคนบมีประมาณ
ด้วยเหตุอหังการ	เข้าครองโลกวิโยคธรรม ฯ
บรรษัทพระพุทธรองค์	จึงประสงค์ประกอบกรรม
ตามแนวพระธรรมนำ	ให้โลกผองผ่องพินัย ฯ
เผยแผ่พระธรรมทาน	ให้ไพศาลพิชิตชัย
แปดหมื่นสี่พันนัย	อุทิศท้าวทั้งราชตรี ฯ

พ.ท.

๒๕๒๓

ความเป็นพระอรหันต์

ชุดหมั้นล้อ อันดับ ๒๘
 ศรัทธาบริจาคของ
 ผู้มาเยี่ยมสวนโมกข์แต่ละปี
 และคุณประยูร เสวตเศรณี กับเพื่อน
 สร้างไว้ในพระพุทธศาสนา,
 ฉบับถวายสักการะท่านอาจารย์มัยอายุครบ ๘๐ ปี

พ.ศ. ๒๕๒๙

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : ๓,๐๐๐ เล่ม

(สงวนลิขสิทธิ์)

อรหันต์

อรหันต์ นั้นคือถูก ถึงที่สุด
ทางวิมุตติ จากทุกข์ ทุกสาขา
ถึงความเต็ม แห่งมนุษย์ สุดพรรณนา
ควรแก่การ วันทา ยิ่งกว่าใคร.

ท่านหักแล้ว ซึ่งวง แห่งวัฏฏ์วน
ไม่มีตน เวียนว้าย ในภพไหน
เหนือบุญ-บาป ชั่ว-ดี มีแต่ใจ
ที่ว่างไป จากตัวกู และของกู.

จิตหลุดจาก ทุกอย่าง ที่เคยติด
ไม่มีพิษ มีภัย อะไรอยู่
เหนือความเกิด ความตาย ไคร่ครวญดู
จะได้อะไร พระนิพพาน เหมือนท่านแลฯ

พุทธทาส วิมลบุณยสิทธิ์

คำปรารภ

บทคัดย่อของหนังสือชุดแผนปฏิบัติการที่ ๖ ซึ่งเผยแพร่
แพร่ ก็โดยลงนามของบรรดาผู้แทนแห่งสังคม เป็นวัตถุประสงค์-
ประสงค์ ส่วนแต่ที่ใดก็ตาม และมีความหมายที่แท้จริงตาม
วัตถุประสงค์ และผลสืบ.

ดังนั้น เป็น วัตถุประสงค์ที่หนึ่ง ของชีวิต, แต่เขาสนใจ
กับเพียงเพียงชีวิตที่แท้จริง ส่วนรวมของทุก. ชีวิตที่ขาด
วัตถุประสงค์ที่หนึ่งนั้น เป็น ชีวิตที่ขาดแล้ว และเป็นการสูญเสีย-
เสีย ยิ่งไปกว่า การขาดของร่างกาย เพราะขาดวัตถุประสงค์, ของ
ที่จะเป็นไปกับมันไม่ได้เลย. คุณจะมีชีวิตที่ปรารถนา
จากนั้น เป็น ความหมาย ของแต่ละคน. และจะ
อันที่ขาดแต่กันและกัน และ คนแรก ที่มี ชีวิตที่สมบูรณ์
มีมันที่สุด.

เป้าหมายของมนุษย์ ที่ถูกตั้งไว้ดี คือ การที่จาก
คน มีความสุขเป็นอันดีพอใจ และมีความเคลื่อนไหว
ชีวิตที่ เป็นประโยชน์ แก่ตนเองและผู้อื่น อยู่จากการเข้าถึง
แล้ว และตลอดเวลา. ทั้งความดี ชีวิต กับ การ-
ดีทั้ง ชีวิตที่ คือ ทำให้ประโยชน์ของชีวิต มีความเป็น
มนุษย์ อยู่กับถูกตั้งไว้ดี และ สมบูรณ์.

ข้อหนึ่งของ เรา จะต้องเป็นดี รัก- ชอบ- สัก- กตัญญู-
กตเวทิต์ ต่อปรารถนา ถึงขนาดที่แม้ชีวิตก็อาจเสียสละ-
ให้ได้; และต้องเคารพ เชื่อฟัง ทรูษาอาชาวัคชนแก่คนแก่

ความเป็นพระอรหันต์.*

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสฯ

อตฺถกตสฺส น ปมาณเมตฺถิ
เยน นํ วชฺชํ ตํ ตสฺส นตฺถิ
สพฺเพสฺส ฌมฺเมสฺส สมฺมูเตสฺส
สมฺมูตา วาทปถาปี สพฺเพ-ติ
ฌมฺโม สกฺกจํ โสตพฺโพ-ติ.

ณ บัดนี้ อาตมาภาพจะได้วิสาขชนาในพระธรรม-
เทศนา ของพระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อเป็นเครื่องประดับสติ
ปัญญา ส่งเสริมศรัทธา—ความเชื่อและวิริยะ—ความพากเพียร
ของท่านทั้งหลายที่เป็นพุทธบริษัท ให้เจริญงอกงามก้าวหน้า

---

* มาฆบูชาเทศนา ถิ่นที่ ๒ ณ ลานหินโค้ง สวนโมกขพลาราม
อ.ไชยา วันที่ ๑๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๒ เวลา ๒๑.๐๐ น.

ตามทางแห่งพระศาสนา ของสมเด็จพระบรมศาสดา อันเป็นที่พึ่งของเราทั้งหลาย กว่าจะยุติลงด้วยเวลา.

ธรรมเทศนานี้เป็นธรรมเทศนาพิเศษ เนื่องในมาฆบูชา ดังที่ท่านทั้งหลายก็พอจะทราบได้อยู่เองแล้ว ในโอกาสเช่นนี้ มีการแสดงธรรมเทศนาอนุวัติกแก่เหตุการณ์ตามที่เห็นว่า ควรจะนำมาแสดงอย่างไร. อาตมามีความตั้งใจว่า เราจะพูดกันถึงเรื่องสำคัญ ที่เป็นความหมายของวันวันนี้. วันวันนี้เป็นวันอะไร? วันนี้เป็นวันมาฆบูชา คือเป็นวันของพระสงฆ์. **วิสาขบูชา เป็นวันพระพุทธเจ้า** เราก็ควรจะพูดกันถึงเรื่องพระพุทธเจ้า. **วันอาสาฬหบูชา เป็นวันของพระธรรม** เราก็ควรจะพูดกันถึงเรื่องพระธรรม. **วันมาฆบูชาเป็นวันของพระสงฆ์** เราก็จะพูดกันถึงเรื่องของพระสงฆ์. แต่โดยเหตุที่ **พระสงฆ์ที่เป็นต้นเหตุแห่งมาฆบูชา** เป็นพระอรหันต์ทั้งนั้น เราจึง ควรจะพูดกันถึงเรื่องของพระอรหันต์ ซึ่งเป็นยอดสุขของพระสงฆ์.

คำว่า พระสงฆ์ ๔ คู่ ๘ พระองค์ ซึ่งเรียกว่า อริยสงฆ์ นั้นก็มี โสตาปัตติมรรค โสตาปัตติผล, สกิทา-

คามิมรรค สกิทาคามิผล, อนาคามิมรรค และอนาคามิผล,
 อรหัตตมรรคและอรหัตตผล. **คู่สุดท้ายเรียกว่าพระ-**
อรหันต์ เป็นพระสงฆ์ ๔ คู่ ๘ พระองค์. ถ้านอกไปจาก
 นี้นิยมเรียกกันว่า สมมติสงฆ์ คือผู้ที่จะต้องสงเคราะห์เข้า
 ไปในพระสงฆ์ ได้แก่ผู้ที่กำลังปฏิบัติ เพื่อบรรลุมรรคผลนั้น
 เอง ผู้ใดปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ เพื่อบรรลุมรรคผล
 นั้น ๆ ก็ได้ชื่อว่าพระสงฆ์ด้วยเหมือนกัน, ขยายความลง
 ถึง แม้แต่จะเป็นฆราวาสก็ได้; เพราะว่าฆราวาสที่เป็น
 พระโสดาบัน พระสกิทาคามี พระอนาคามี ก็ยังมี, ฆราวาส
 ที่กำลังปฏิบัติเพื่อความ เป็นโสดาบัน สกิทาคามี อนาคามี นี
 ก็ยังมี, จึงนับเนื่องอยู่ในหมู่สงฆ์.

วันนี้เป็นวันพระสงฆ์ เราก็พูดอะไรที่มันเนื่อง
 กันอยู่กับพระสงฆ์; แต่โดยเหตุที่พระสงฆ์ ที่เนื่องด้วย
 มาชบुชา ล้วนแต่เป็นพระอรหันต์ ทั้งที่กล่าวแล้ว จึงตั้งใจ
 ว่า เราจะพูดกันถึงเรื่องของพระอรหันต์; เมื่อเข้าใจ
 เรื่องของพระอรหันต์ แล้วก็ลดหย่อนลงมาได้โดยลำดับ จน
 เป็นพระสงฆ์ที่ต่ำกว่า ตามความพอใจของตน.

ขอให้กិតคุเถอะว่า ถ้าเรื่องของพระอรหันต์ยังเป็นที่มีดมัว ไม่เป็นที่เข้าใจอย่างแจ่มแจ้ง ของพุทธบริษัท ก็จะเป็นพุทธบริษัทกันอย่างไร? ประชาชนธรรมดาทั่วไป ก็รู้จักพระอรหันต์แต่ชื่อ, นักศึกษาแม่ในระดับมหาวิทยาลัย ก็มียูเป็นอันมาก ที่รู้จักพระอรหันต์สักแต่ว่าชื่อ, ไม่มีใครได้เปรียบเสียเปรียบอะไรกันนัก นับว่าเป็นจุดที่บกพร่องไม่น่าพอใจเลย ของพวกเราชาวพุทธบริษัท. ฉะนั้นเราควรจะพยายาม กันเรื่อยไป ให้มีความรู้ความเข้าใจ ในเรื่องอันเกี่ยวกับพระอรหันต์ ให้มากขึ้น ๆ จนเป็นที่พอใจว่าเราได้รู้เรื่องของพระอรหันต์อย่างแจ่มแจ้ง สามารถที่จะปฏิบัติไปตามทางสายนั้นได้ ด้วยความแน่ใจ แม้ว่าบัดนี้ จะยังไม่บรรลุถึง ก็ถือไว้เป็นเรื่องในเวลาต่อไป.

เป็นอันว่า เตียวนี้ก็กำลังตามรอยของพระอรหันต์นั้นอยู่; แม้ที่สุดแต่ *บทปัจจุเวกขณิ* ของอุบาสกอุบาสิกาทั้งหลาย อันเกี่ยวข้องกับค็อุโบสถ แต่ละบทๆ ก็มีกรกล่าวถึงการทำตามพระอรหันต์ ด้วยองค์แห่งอุโบสถนั้น ๆ. เมื่อเข้ากันยงไคยีนสวดอยู่, จะทำตามพระอรหันต์กันแต่เพียงว่า สวด แล้วก็ไร้รู้ความหมาย นั้นมันก็เป็นที่น่าเวทนา, ถ้าอย่างไรรักจะเอามาพิจารณาพูดจากันเสียให้ละเอียด ในคราวนี้.

ลักษณะของพระอรหันต์.

ในชั้นแรกนี้ ก็จะกล่าวถึงพระอรหันต์โดยตรง ก่อนว่าท่านเป็นอย่างไร. เราจะใช้คำไหนมาพูดจากัน? หัวข้อที่ยกขึ้นไว้เบื้องต้นนั้น เป็นธรรมะที่ลึกซึ้ง ใช้คำเรียกพระอรหันต์ว่า **ผู้มีได้ตั้งอยู่** คือพระบาลีที่เรียกว่า **อตฺตงฺก**; **อตฺตงฺก** เป็นภาษาบาลี แปลว่า **มิได้ตั้งอยู่**, ที่เป็นภาษาสันสกฤต แล้วก็มาเป็นภาษาไทย ก็คือคำว่า **อัสตง**. เมื่อพูดว่าอัสตง หลายคนก็เข้าใจว่าหมายถึงอะไร อย่างน้อยที่สุดก็พูดเป็น ว่าพระอาทิตย์อัสตง, พระอาทิตย์กำลังจะลับหายไป, อัสตงนั้นแปลว่ามิได้ตั้งอยู่ ในพระบาลีเรียกพระอรหันต์ว่า **ผู้มีได้ตั้งอยู่**, พระบาลีนั้นก็มีเต็มรูป **อตฺตงฺกตสฺส น ปมาณมตฺถิ — ประมาณมิได้มี แก่ผู้ที่มีได้ตั้งอยู่**.

พระอรหันต์มิได้ตั้งอยู่ นี้หมายความว่าดับไป, ดับกันอย่างไร ที่เรียกว่า ดับ ในที่นี้ แล้วมิได้ตั้งอยู่นั้น หมายความว่ามิได้ตั้งอยู่อย่างไร ในที่นี้. ขอให้เข้าใจ เพราะว่ามันเป็นใจความพิเศษ; **มิได้ตั้งอยู่** แต่ก็มีได้ตาย, มิได้ตาย, ไม่ได้หมายความว่าท่านตาย; แต่ใช้คำว่า ท่านมิได้ตั้งอยู่ ดับไปโดยที่ไม่ต้องตาย ก็ดับไปแห่งกิเลส ดับไป

แห่งตัวตน ดับไปแห่งความยึดมั่นถือมั่นว่ามีตัวมีตน,
 มิได้สำคัญว่ามีตนที่ตั้งอยู่ ก็เลยเรียกท่านว่า ผู้มิได้ตั้งอยู่.
 เพราะว่าจิตได้เข้าใจแจ่มแจ้ง ในความหลอกลวงของ
 การตั้งอยู่แห่งตัวกู ที่เรารู้สึกกันว่า เรามีอยู่ เรายังไม่ตาย;
 นี้เรารู้สึกว่าเราตั้งอยู่ เรามีอยู่; แต่พระอรหันต์ท่านไม่ได้
 มีความรู้สึกอย่างนั้น, ไม่ได้มีความรู้สึกที่ว่า ตัวเราตั้งอยู่ หรือ
 เป็นอยู่, เพราะมองเห็นขันธ ชาติ อายตนะ เหล่านี้
 โดยความเป็นอนัตตา มิใช่ตัวตน คือว่างจากตัวตน จึง
 ว่างจากความยึดมั่นถือมั่น ในสิ่งเหล่านั้น; **นี่คือการที่**
มิได้ตั้งอยู่.

ส่วนพวกบุคคลชนธรรมคาสัมณทั่วมัวไป ก็มีความรู้สึก
 ว่ามีตัวนั้น มีตัวเรา มีตัวกู ตั้งอยู่. แล้วท่านก็ไปกิดดูเอา
 เองว่า; ถ้าเรา**มีความรู้สึก**ว่าเราตั้งอยู่ มีอยู่ แล้วมัน
 จะเกิดอะไรขึ้น? มันก็จะเกิดของกู ของฉัน ของตน ขึ้นมา
 ก็เลยยุ่งกันใหญ่ : มีตัวตนคนเดียวมันก็ยุ่งมากพออยู่แล้ว
 ว่ามันจะเจ็บ มันจะไข้ มันจะเป็น มันจะตาย มันจะไ้ มัน
 จะเสีย มันยุ่งไปหมด, แล้วก็ยังมีของตนเข้ามาอีก สำหรับ

จะแก่ จะไข้ จะเจ็บ จะตาย จะไ้ จะเสีย จะทุกอย่างไป นี่
มันยุ่ง.

ถ้าอยากจะรู้จักพระอรหันต์ ก็รู้จักตัวเองว่ามันเป็น
อย่างไร; ที่มันกำลังยุ่งใจ กำลังเป็นทุกข์ทรมาน เพราะ
ความมีอยู่แห่งตัวกูและของกู. ที่นี้ก็ คำนวนเอาเอง ก็แล้ว
กัน ว่าถ้าความยุ่งเหล่านี้มันหมดไป มันจะเป็นอย่างไร,
จะสบายสักเท่าไร. นี่คือหนทางที่เราจะรู้จักพระอรหันต์
ได้ว่า ท่านเป็นอย่างไร ด้วยการเทียบดูกับสิ่งที่ตรงกันข้าม,
คือตัวเราที่ยังไม่เป็นพระอรหันต์.

ที่นี้ ใจความเกี่ยวกับประโยค ประโยคนี้นี้ยังมีอยู่ต่อไป
ว่า **ประมาณมิได้มีแก่ผู้ที่มีได้ตั้งอยู่**; เมื่อมิได้ตั้งอยู่ ไม่มี
ตัวกูมันว่างไปหมดแล้ว ประมาณอะไร มันจะมีแก่บุคคล
นั้นได้. ประมาณ ในที่นี้หมายถึงเครื่องนับ, เครื่อง
กำหนดหรือเครื่องวัด ว่ามันใหญ่โต กว้างขวาง หนาบาง
เท่านี้เท่านี้, ว่ามันสีขาวย สีเขียว สีแดง สีดำ, ว่ามันเป็น
หญิง ว่ามันเป็นชาย, ว่ามันสูง ว่ามันต่ำ ว่ามันดี ว่ามันชั่ว,
ทุกอย่างที่เป็นเครื่องกำหนด **นี้เรียกว่าประมาณ** ^{นี้}

ประมาณทั้งหมดนี้ ไม่มีแก่บุคคลผู้มิได้ตั้งอยู่, คือ มิได้มี
แก่พระอรหันต์นั้นเอง.

เราลองเทียบกะเราดู ว่าเรายังติดอยู่ในประมาณ,
คนธรรมกาสามัญติดอยู่ในประมาณ ว่าฉันเป็นอย่างนั้น ฉัน
เป็นอย่างนี้, ฉันมีนั้นฉันมีนี้ คนนั้นไม่มี, คนนี้ดีกว่า
คนนั้นเร็วกว่า, คนนั้นเสมอกัน. มันยุ่งไปหมด. นั่นแหละ
คือคนที่มิประมาณ ประมาณมันยังใช้ได้กันอยู่กับคนธรรมกาส
ามัญเช่นนั้น, ประมาณชนิดนี้ ไม่มีแก่ผู้ที่มีได้ตั้งอยู่ คือ
เป็นพระอรหันต์อยู่นือประมาณ ที่ไม่เอาอะไรไปวัด
ท่านได้ ไปกำหนดท่านได้ ไปให้ความหมายอย่างใดอย่างหนึ่ง
ได้, นี้เป็นข้อแรก.

ข้อต่อไปว่า เอน นั วขุ ตั ตสฺส นตฺติ — คน
เราจะกล่าวคนใดด้วยประมาณใด ประมาณอันเป็นเครื่อง
กล่าวนั้น ก็มีได้มีแก่บุคคลผู้มิได้ตั้งอยู่. เราอาศัยอะไร
เป็นต้นเหตุ ที่ทำให้เรากล่าวคนนั้นคนนี้เป็นอย่างนั้น
ว่าเป็นอย่างนี้ เหตุอันนี้ไม่มีสำหรับที่จะกล่าวแก่พระอรหันต์
ได้ ว่าท่านเป็นอย่างไร.

นี่แหละมันคงจะเข้าใจยากลำบาก ว่าท่านอยู่ในลักษณะอย่างไร จึงเราไม่สามารถใช้คำพูดใดๆ กล่าวได้ ว่าท่านเป็นอย่างไร.

เมื่อกล่าวโดยความหมายอันลึกซึ้ง โดยสภาวะแห่งจิตใจ, หรือคุณสมบัติเฉพาะพระอรหันต์แล้ว ไม่มีถ้อยคำพูดใดๆ ที่จะกล่าวท่านได้ว่าเป็นอย่างไร. เดียวนี้เราจะกล่าวท่านว่าท่านเป็นพระอรหันต์, ท่านเป็นผู้หมกกิเลสอาสวะเป็นอย่างนั้นอย่างนี้, นั่นมันก็เป็นเรื่องกล่าวตามภาษาของคนคนอยากกล่าว ก็กล่าวได้ แต่โดยเนื้อแท้แล้วไม่ควรจะกล่าวว่าจะไรหมด สำหรับผู้ที่เป็นพระอรหันต์. ถ้าไม่เข้าใจก็ไม่เข้าใจ, ถ้าเข้าใจก็เข้าใจ.

นี่อาตมาก็ต้องพูดอย่างนี้ ว่าหลักเกณฑ์บัญญัติ อัตตา ประมาณอะไรต่างๆ ที่จะให้ ใช้กล่าวคน นั้นคนนั้นว่าเป็นอย่างนั้น ว่าเป็นอย่างนั้นได้นั้น; กำหนดกฎเกณฑ์ อะไรต่างๆ เหล่านั้น ใช้ไม่ได้กับพระอรหันต์. ที่ถูกไม่ควรกล่าวท่านว่าเป็นอย่างไร เรียกชื่อว่าพระอรหันต์ ก็เรียกว่า เป็นเรื่องสมมติบัญญัติ ว่าเราบัญญัติคนอย่างนั้นว่าเป็นพระ-

อรหันต์, เพื่อให้ใช้พุดจากกันได้, ถ้าไม่บัญญัติอะไรเสียเลย
มันก็พุดจากกันไม่ได้.

ฉะนั้นกำหนดกฎเกณฑ์บัญญัติเหล่านี้ มันใช้ได้แก่
คนที่ยังมีกิเลส เป็นเหตุให้ยึดถือในบัญญัติ และกฎเกณฑ์
นั่นเอง. ที่ซึ่งพระอรหันต์ท่านไม่เป็นอย่างนั้น ท่านถอน
ความยึดมั่น หรือถอนความมั่นหมาย สำคัญมั่นหมาย ในสิ่ง
ใดๆ ทั้งปวงหมด จึงมีคำกล่าวที่ **สพฺเพสุ ธรรมेषु สมฺมุตฺเตสุ**
สมฺมุตฺตา วาหปถาปิ สพฺเพ — เมื่อธรรมทั้งหลายทั้งปวงถูกถอน
เสียแล้ว ระเบียบแห่งถ้อยคำที่จะพุดว่าอย่างไร ก็ต้องถูก
ถอนไปด้วย; หมายความว่าพระอรหันต์ท่านถอนความ
สำคัญมั่นหมายในรูปธรรม ในนามธรรม ในทุกสิ่งทุก
อย่าง, เป็นสังขาร เป็นวิสังขาร คือเป็นอะไรก็ไม่ยกเว้น,
ท่านถอนความสำคัญมั่นหมายในสิ่งเหล่านี้ได้, ธรรมเหล่านี้นั้นถูกถอนแล้ว ถ้อยคำสำหรับจะเรียกจะพุดจะจา ก็เป็น
อันว่าพลอยถูกถอนไปด้วย ไม่มีความถูกต้องที่จะบัญญัติ
หรือว่ากำหนด หรือว่าพุดจา ว่าเป็นอย่างนั้นอย่างนี้.

นี่แหละข้อแรกที่อาตมานำมาแสดง ให้ท่านทั้งหลาย
ฟัง เพื่อจะรู้จักว่าพระอรหันต์นั้นเป็นอย่างไร, คือ ภาวะ

ของพระอรหันต์นั้น มันไปไกลจนอยู่เหนือการที่จะ
 บัญญัติว่า เป็นอะไร; แต่เราก็บัญญัติท่านว่า เป็น
 พระอรหันต์ ทั้งที่แท้ที่ท่านไม่มีความเป็นอะไร ไม่มีความ
 ยึดมั่นโดยความเป็นอะไร หรือมีอะไร; อยากรู้จัก
 พระอรหันต์ ก็รู้จักความโง่เง่าของตัวเอง รู้จักความยึดมั่น
 ถือมั่นของตัวเอง ที่ต้องหนักอกหนักใจอยู่ตลอดเวลาอัน
 เสียก่อน, แล้วก็ถ้าว่าถอนสิ่งเหล่านี้ออกไปเสียได้แล้วมันจะ
 เป็นอย่างไร, นี้ก็จะเข้าใจ หรือรู้จักพระอรหันต์เป็นจุดตั้ง
 ค้นเพิ่มขึ้นมาอีกหนึ่ง.

ที่นับต่อไป ที่ใช้เรียกพระอรหันต์ ก็คือบทว่า
โอิหคภาโร แปลว่า **มีของหนักที่ปลงลงไปเสียได้แล้ว;**
ของหนัก ในที่นี้ ได้แก่เบญจขันธ์ คือรูป เวทนา สัญญา
สังขาร วิทยุณณ ที่ประกอบกันขึ้นเป็นคนคนหนึ่งๆ,
 นี้เรียกว่าเบญจขันธ์. **เบญจขันธ์** นี้แหละคือของหนัก
 เพราะว่าจิตใจของคนบุญชนธรรมดา สามัญนั้น ยึดมั่น
 เบญจขันธ์ เหล่านี้ **ว่าเป็นตัวตน** ยึดมั่นก็คือยึดถือไว้ด้วย
 จิตใจ คือแบก หาบ หาม อะไรไว้ด้วยจิตใจ. **เบญจขันธ์**
 ก็เลยกลายเป็นของหนักแก่บุคคลนั้น คือเราทุกคน ที่ยัง

เป็นบุุชช น ยึดถือเบญจขันธ์ว่าเป็นของตน, มันจึง
 เหมือนกับคนหาบของหนักๆ หาบก้อนหิน หาบท่อน
 ไม้, หาอะไรก็ตาม ที่ล่วนแต่หนักๆ, เพราะด้วยความรัก
 ด้วยความยึดถือ ปล่อยไม่ได้ ปล่อยวางไม่ได้, มีแต่จะไป
 ยึดถือ เอาของที่หนักยิ่งขึ้นไปกว่าเดิม, ยิ่งเต็กลงอยู่กับ
 ค่อยยึดถืออะไรหนัก หรือยึดถือของที่ไม่สู้จะหนักนัก; พอ
 เป็นหนุ่มเป็นสาวขึ้นมา ความบ้าของมัน ก็ทำให้ชอบแบก
 ของที่หนักไปกว่านั้น; ครั้นเป็นพ่อบ้านแม่เรือน มันก็ยัง
 บ้ามากขึ้นไปอีก ไปยึดถือเอาของหนักอย่างอื่นเพิ่มขึ้นไปอีก
 เปลี่ยนให้มันหนักยิ่งขึ้น ๆ, นี้เรียกว่า ทุกคนมันแบกของ
 หนัก.

พระอรหันต์ คือผู้ที่เหวียงของหนัก ทิ้งลงไป
 เสียได้แล้ว เพราะรู้ตามที่เป็นอย่างจริงว่า เบญจขันธ์นั้นเป็น
 อย่างไร, จึงไม่ยึดถือเบญจขันธ์นั้น โดยความเป็นตัวเป็นตน
 ไว้อีกต่อไป, เรียกว่าเป็นผู้มีของหนักมีภาระหนักอันปลงลง
 ได้แล้ว.

ถ้าใคร อยากจะรู้จักพระอรหันต์ ก็รู้จักตัวเอง
 ที่กำลังแบกของหนักอยู่นั้นเสียก่อน; รู้จักให้จริง ๆ ว่า

เราแบกของหนักอะไรเท่าไร ให้มันเห็นว่าหนักจริงๆ, แบก
 ลูก แบกเมีย แบกผ้า แบกทรัพย์สินสมบัติพัสถาน วิวควาย ไร
 นา ขึ้นมาอยู่บนศีรษะทั้งนั้น, ทุกๆ อย่างเก็บใส่ไว้ในกระ-
 บาล. นี่ขออภัย พุศค้ำมันหยาบคายมากไปแล้ว, ถ้าไม่
 อย่างนั้น มันไม่แสดงความหมายของคำว่า หนัก ได้ อะไรๆ
 ก็เก็บมาใส่ไว้ในกระบาล แล้วมันหนักเท่าไร.

อย่าคำนวณด้วยคำที่อาตมาพูด ไปรู้จักตัวจริงของ
 ตัวเอง ที่อะไรๆ มันหนักอยู่ในจิตใจเท่าไร, มันหนักจริงๆ
 นั้นมันหนักอย่างไร, มันหนักเท่าไร, แล้วคำนวณกลับว่า
 ถ้าสิ่งเหล่านี้หมดไปไม่มีเหลือแล้ว มันจะเบาสบายสักเท่าไร.
 นี่เป็นเหตุให้รู้จักว่า พระอรหันต์ท่านเป็นผู้ที่มีของหนัก
 อันปลงลงได้แล้ว แล้วก็ไม่ต้องกังวลเอาของหนักอันอื่น
 ขึ้นมาอีก จึงเป็นผู้พ้นไปจากความทุกข์ เพราะความเป็น
 ของหนัก.

การที่จะบรรลุธรรมะในขั้นสูง อย่างนี้ ก็ต้องรู้
 จักสิ่งทั้งปวงตามที่ เป็นจริง คือเห็นว่า สิ่งทั้งปวงไม่ควร
 ยึดมั่นถือมั่นนั่นเอง; ถ้ายังไม่รู้จักไปจับ คือไปยึดมั่นสิ่ง

ทั้งปวงเอามาไว้เป็นของตน อย่างนี้เรียกว่าเอามาแบกไว้ มาถือไว้ โดยความเป็นของหนัก.

ถ้าว่าคน มองเห็น ว่าเบญจขันธ์ เป็นของหนัก ก็เกิดคลายความยึดถือ ที่เคยยึดถือมาแต่ก่อน ว่าร่างกายนี้ ของกู เวทนาของกู สัญญาของกู สังขารของกู วิญญาณของกู. เดียวนี้มาเห็น ว่ารูปนี้ก็ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา, เวทนานี้ก็ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา, สัญญานี้ก็ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา, สังขาร วิญญาณนี้ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา, สังขาร วิญญาณนี้ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา, รู้สึกด้วยใจจริง ว่ามันเป็นของมายา ไม่เที่ยง เอาอะไรกะมันไม่ได้ เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ, ไปยึดถือเข้ามันก็หนัก คือเป็นทุกข์. ตั้งนั้นจึงถือว่ามันไม่ใช่ตัวตน, อะไรที่เราควรจะยึดถือว่า เป็นตัวตน แม้เป็นตัวตนของมันเองก็ไม่ได้ เพราะมันเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอไป.

พอเห็นว่าเบญจขันธ์ทั้ง ๕ เป็นอย่างนี้แล้ว ก็เริ่มเบื่อหน่ายต่อเบญจขันธ์ ที่เคยยึดถือมาแต่ก่อน. เมื่อเบื่อหน่ายก็ คลายความยึดถือ เรารักอะไรเราถอดรัดไว้,

พอเห็นว่ามันเป็นพิษเป็นภัย ก็เบื่อหน่าย ก็คลายความยึดถือ. เมื่อคลายความยึดถือ มันก็หลุดออกไป, ตัวคนนั้นมันก็หลุดออกไป จากความยึดถือ. จิตที่เคยยึดถือโดยความเป็นตัวตน มันก็ปล่อยสิ่งนั้นออกไป ไม่มีตัวตน. **ไม่มีความรู้สึกกว่าตัวตน อยู่ในความรู้สึกอีกต่อไป.**

ท่านใช้คำตอนนี้ว่า **ชาติสิ้นแล้ว, ชาติสิ้นแล้ว** ไม่เกิดชาติใด ๆ อีกแล้ว, **ไม่เกิดตัวกู-ของกูอีกแล้ว** เรียกว่า **ชาติสิ้นแล้ว** แต่คนก็ไม่ต้องตาย. ชาติสิ้นแล้วคนไม่ต้องตาย แต่รู้ความจริงว่า มันมิได้มีตัวตนที่เกิดอยู่ หรือเกิดขึ้น หรือจะเป็นไปนี้, ความเกิดแห่งตัวตนสิ้นสุดหยุดกั้นลงเพียงเท่านั้น, นี้ก็เรียกว่า **ชาติสิ้นแล้ว**. เรื่องที่จะเป็นพระอรหันต์นั้น จะต้องมีความรู้สึกมาตามลำดับ จนถึงกับว่า **ชาติสิ้นแล้ว ความเกิดสิ้นสุดแล้ว.**

ที่นี้คำต่อเนื่องกันไปอีกว่า **วุธิตี พรหมจรรย์**
-พรหมจรรย์จบแล้ว, การประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อความสูงสุดแห่งความเป็นมนุษย์ นี้จบแล้ว สิ้นเพียงเท่านั้นแล้ว, **กตัม ภารณัม** - **สิ่งที่มนุษย์ควรจะทำนั้นทำเสร็จแล้ว**

ทั้งปวงเอามาไว้เป็นของตน อย่างนี้เรียกว่าเอามาแบกไว้ มา
ถือไว้ โดยความเป็นของหนัก.

ถ้าว่าคน มองเห็น ว่าเบญจขันธ์ เป็นของหนัก ก็
เกิดคลายความยึดถือ ที่เคยยึดถือมาแต่ก่อน ว่าร่างกายนี้
ของกู เวทนาของกู สัญญาของกู สังขารของกู วิญญาณ
ของกู. **เดี๋ยว** มาเห็น ว่ารูปนี้ก็ **ไม่เที่ยง** เป็นทุกข์ เป็น
อนัตตา, เวทนานี้ก็ **ไม่เที่ยง** เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา, สัญญา
นี้ก็ **ไม่เที่ยง** เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา, สังขาร วิญญาณนี้ **ไม่เที่ยง**
เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา, สังขาร วิญญาณนี้ **ไม่เที่ยง** เป็น
ทุกข์ เป็นอนัตตา, รู้สึกด้วยใจจริง ว่ามันเป็นของมายา
ไม่เที่ยง เอาอะไรกะมันไม่ได้ เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ, **ไป**
ยึดถือเข้ามันก็หนัก คือเป็นทุกข์. **ดังนั้น** จึงถือว่ามัน
ไม่ใช่ตัวตน, อะไรที่เราควรจะยึดถือว่า เป็นตัวตน
แม้เป็นตัวตนของมันเองก็ไม่ได้ เพราะมันเปลี่ยนแปลงอยู่
เสมอไป.

พอเห็นว่าเบญจขันธ์ทั้ง ๕ เป็นอย่างนี้แล้ว ก็เริ่ม
เบื่อหน่ายต่อเบญจขันธ์ ที่เคยยึดถือมาแต่ก่อน. เมื่อ
เบื่อหน่ายก็ คลายความยึดถือ เราจักอะไรเราถอดรัดไว้,

พอเห็นว่ามันเป็นพิษเป็นภัย ก็เบื่อหน่าย ก็คลายความยึดถือ. เมื่อคลายความยึดถือ มันก็หลุดออกไป, ตัวคนนั้นมันก็หลุดออกไป จากความยึดถือ. จิตที่เคยยึดถือโดยความเป็นตัวตน มันก็ปล่อยสิ่งนั้นออกไป ไม่มีตัวตน. **ไม่มีความรู้สึกกว่าตัวตน อยู่ในความรู้สึกอีกต่อไป.**

ท่านใช้คำตอนนี้ว่า **ชาติสิ้นแล้ว, ชาติสิ้นแล้ว ไม่เกิดชาติใด ๆ อีกแล้ว, ไม่เกิดตัวกู-ของกูอีกแล้ว เรียก ว่าชาติสิ้นแล้ว แต่คนก็ไม่ต้องตาย.** ชาติสิ้นแล้วคนไม่ต้องตาย แต่รู้ความจริงว่า มันมิได้มีตัวตนที่เกิดอยู่ หรือ เกิดขึ้น หรือจะเป็นไปนี้, ความเกิดแห่งตัวตนสิ้นสุดหยุดกั้นลงเพียงเท่านั้น, นี้ก็เรียกว่าชาติสิ้นแล้ว. เรื่องที่จะเป็นพระอรหันต์นั้น จะต้องมีความรู้สึกมาตามลำดับ จนถึงกับว่าชาติสิ้นแล้ว ความเกิดสิ้นสุดแล้ว.

ที่นี้คำต่อเนื่องกันไปอีกว่า **วุติ พรหมจรรย์**
—พรหมจรรย์จบแล้ว, การประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อ
ความสูงสุดแห่งความเป็นมนุษย์ นี้ จบแล้ว สิ้นเพียงเท่านั้น
แล้ว, กติ กรรมย์ —สิ่งที่มนุษย์ควรจะทำนั้นทำเสร็จแล้ว

ไม่เหลือไว้ให้ทำอีกต่อไป, นาปริ อิตถตฺตตาย — กิจอื่นเพื่อ
ความเป็นอย่างนี้ไม่มีอีกแล้ว.

นี่คือมัน จบจุดของการประพัตติของมนุษย์ ที่
ปฏิบัติเพื่อความสูงสุด มันมาจบลงเพียงเท่านั้น, คือที่ความ
เป็นพระอรหันต์ นั่นเอง. เรายังอยากที่เราารู้สึกว่า เรายัง
มีอะไรอีกมาก ที่จะต้องทำต่อไป จนไม่แน่ใจว่าตายก็ชาติ ๆ
ก็จะทำได้เสร็จ แต่มันก็ยังอยากจะทำต่อไป. นี่เรื่องของ
พระอรหันต์มันจบ, เรื่องที่ต้องทำมันจบ, สิ่งที่ต้องทำมัน
สิ้น, ที่จะต้องทำเพื่อความ เป็นมนุษย์ ผู้ถึงที่สุดนั้นมันจบ
แล้ว เพราะมันถึงที่สุดแล้วนั่นเอง.

นี่ก็เปรียบเทียบกันดู ว่าเป็นอย่างไร. เรายัง
จะมีตัวกู — ของกูอยู่ ยังจะเกิดตัวกู — ของกูอยู่เรื่อยไป,
ความอยากที่ อยากสูง อยากเจริญก้าวหน้าต่อไป ยังมีอยู่ ยัง
ไม่สิ้นสุด. เรายังรู้สึกด้วยตนเองว่า เรื่องที่จะต้องทำต่อไป
นั้น มันยังมีอีก, ไปเทียบกับคนอื่นคนหนึ่งซึ่งมันตรงกัน
ข้าม เขาไม่มีความรู้สึกอย่างนี้, เขาก็จะรู้จักพระอรหันต์
เพิ่มขึ้นอีกมุมหนึ่ง อีกความหมายหนึ่ง.

มีคำพิเศษในพระบาลี ใช้เรียกชื่อพระอรหันต์ว่า *เกพลี, เกพลี* นี้แปลว่า *ครบหมด จบหมด*; บางทีจะเป็นคำนี้เอง ที่มีความหมายที่เป็นมูลเหตุ ให้พวกฝรั่งเขาแปลคำพระอรหันต์ว่า คนที่เต็ม *The man perfected* หมายความว่าคนที่เต็ม. คำว่า *เกพลี* นี้มันแปลว่า *ครบหมด จบหมด, เกวล* แปลว่า *หมดจด* หมดครบถ้วนสิ้นเชิง. พระอรหันต์เรียกว่า *เกพลี* ก็คือผู้มีความครบหมด เต็มหมด ไม่มีที่พร่อง.

ที่นี้มาคุยที่เรา มันยังอยากอะไรอยู่สารพัดอย่าง, มันเต็มไม่ได้ มันไม่มีความเต็มแห่งความต้องการ, ไม่มีความเต็มแห่งความหวัง, มันยังมีความหวัง มีความต้องการ แม้ที่ล่วงมาแล้วแต่หลัง มันก็ยังมีความอาลัย, อย่างนี้มันก็ไม่มีวันเต็ม เรียกว่ามันเป็นคนที่พร่องอยู่เสมอ. เราก็เปรียบเทียบตัวเราเองดูในลักษณะนี้ ว่าเรามันยังหิว ยังกระหาย ยังคอแห้ง, ยังกระหายอะไรอยู่เรื่อยไป, โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็กระหายเรื่องในทางกามคุณ มันจึงเต็มไม่ได้, กามคุณก็กระหาย ความอยากเป็นอย่างนั้น อยากเป็นอย่างนี้ ก็กระหาย. กระหายจนกระทั่งไม่รู้ว่าจะกระหายอะไร, มันมีแต่

ความกระหาย. นี้เรียกว่ามันไม่เต็ม ส่วน **พระอรหันต์นั้น**
หมดความกระหาย อย่างนี้ โดยสิ้นเชิง ท่านจึงเรียกว่า ผู้ที่
 เต็ม **ไม่มีอะไรที่พร่อง**สำหรับจะอยาก.

หรือถ้าจะพูดความเต็มในความหมายอื่น ก็พูดได้
 เหมือนกัน ว่ามีความเต็มแห่งความเป็นมนุษย์ เรามันยัง
 เป็นมนุษย์ที่ไม่เต็ม ที่เราใช้ค่าคนอื่น ว่าคนไม่เต็ม ไม่เต็ม
 บาท, ค่าว่าไม่เต็มบาท นี่มันก็มีความหมายมาก. แต่ว่า
ความเต็มของพระอรหันต์นั้น มันไม่ใช่เพียงสักว่าเต็ม
 บาท มันเต็มอะไรไปเสียหมด คือ **ไม่ต้องการอะไร ไม่หิว**
อะไร ฉะนั้นเลยเป็นการ **อิมอยู่เสมอ** มันเป็นการอิม
 นีรันตร, อิมอย่างนีรันตร เพราะมันไม่ต้องการอะไร มัน
 หิวอีกไม่ได้. เรานี้มันอิม เพราะมันบรรจุเข้าไปมาก มันอิม
 เต็มมันก็ถ่ายออกแล้วมันก็หิวอีก มันก็กินอีกก็หิวอีก กินอีก
 ก็หิวอีก กินอีกก็หิวอีก ไม่รู้จักอิม จะให้มีอายุอยู่ที่เดือนก็ปี
 ก็สิบปี มันก็ไม่มีความอิม, มันมีความอิมที่หลอก ๆ เพราะ
 มันใส่เข้าไปไม่ลงแล้ว แล้วเต็มมันก็พร่อง มันก็หิวอีก.
 ไปดูความที่อิมไม่มีที่สิ้นสุด หรือว่าหิวไม่มีที่สิ้นสุด ของคน
 เรา ก็จรรู้ได้เองว่า เรามันไม่เต็ม มันไม่มีความเต็ม, ไม่มี

ความเต็มแห่งสิ่งที่ประสงค์, หรือไม่มีการเต็มแห่งความดีความงาม ของการประพฤติปฏิบัติ, เรามันไม่เต็ม เรามันพร่องอยู่เสมอ. ถ้ามีใครที่ตรงกันข้าม ก็จะนำเสื่อมนำบูชาสักเท่าไร ก็ไปคำนวณดูเอง นี่จะทำให้รู้จักพระอรหันต์ ซึ่งเป็นเจ้าของวันสำคัญวันนั้น ว่าเป็นวันของพระอรหันต์.

ที่นี้มีข้อความ ที่จะช่วยให้เข้าใจต่อไปอีกตามลำดับ ตั้งพระบาลีว่า **สุขิโน วต อรหันโต - พระอรหันต์ทั้งหลาย เป็นผู้มีความสุข**; นี่ถ้าฟังไม่ตี มันก็จะขัดกับข้อความที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ว่าพระอรหันต์เป็นผู้ที่เราจะบัญญัติด้วยประมาณใดๆ ไม่ได้, เดียวนี้ท่านก็มีคำพูดตามแบบบัญญัติ ว่า พระอรหันต์นั้นมีความสุข คือจัดเป็นคนมีความสุข; นี่เรียกว่าพูดตามภาษาชาวบ้าน พระอรหันต์มีความสุข. ที่จริงนั้น พระอรหันต์อยู่เหนือความสุข และเหนือความทุกข์; ที่นี้พอให้ชาวบ้านพูด ให้ชาวบ้านเป็นผู้พูด ชาวบ้านก็จะพูดว่า พระอรหันต์มีความสุข, มันความโง่ของชาวบ้านพูด ก็พูดให้พระอรหันต์ที่อยู่เหนือประมาณ เหนือการบัญญัติใดๆ ว่าเป็นอย่างนั้นอย่างนี้

ขึ้นมา. ถ้าไม่พูดอย่างนั้นมันไม่เข้าใจ มันไม่รู้เรื่อง เพราะ
เรากระหายในความสุข.

นี่เขาพูดให้ฟังว่า พระอรหันต์เท่านั้น เป็นผู้
มีความสุข เพราะว่าไม่มีเหตุแห่งความทุกข์, ไม่มีกิเลส
ที่เป็นเหตุให้ต้องการนั้นนี่, ไม่มีอุปาทานที่เป็นเหตุให้ยึดมั่น
ถือมั่นนั้นนี่, ท่านก็เลยว่าง เลยเบา เลยมีความสุขทุก
เมื่อไม่มีความสุข ก็เรียกว่ามีความสุข. นี่เป็นการพูด
อย่างบัญญัติ หรือให้ประมาณการกำหนดอย่างหนึ่งว่า ท่าน
เป็นพวกที่มีความสุข. เมื่อตะกี้นี้พูดอยู่หยกๆ ว่าพระ
อรหันต์ไม่มีประมาณ ประมาณทั้งหลายใช้กับพระอรหันต์
ไม่ได้; แต่เดี๋ยวนี้มาใช้ เพื่อให้คนธรรมดาฟังถูก ว่า
พระอรหันต์ท่านอยู่เหนือประมาณ ที่จะบัญญัติท่านว่ามีความ
สุข, เพราะท่านอยู่เหนือประมาณนั่นเอง ท่านจึงไม่มีความ
ทุกข์. คนที่มันติดฝืนความสุข มันก็พูดขึ้นมา ว่าพระ
อรหันต์เป็นผู้มีความสุข, คนที่อยู่เหนือประมาณแห่งความ
ทุกข์และความสุขนั้น กลายเป็นผู้มีความสุข เมื่อพูดตาม
ชาวบ้านพูด, ถ้าจะให้ พระอรหันต์กล่าว ท่านก็ไม่กล่าว

ว่าความสุขหรือความทุกข์ เพราะว่าเป็นผู้อยู่เหนือประ-
มาณ เหนือกำหนดกฎเกณฑ์ใดๆ ที่จะไปพุกกับท่านได้.

บทต่อไปว่า *ตณฺหา เตสํ น วิชฺชติ* — ตัณหาของ
ท่านเหล่านั้นมิได้มี, หมายความว่า ตัณหาคือ ความอยาก
โดยประการใดๆ ของพระอรหันต์เหล่านั้นมิได้มี. นี้ก็
เป็นการเอาประมาณ ไปจับเข้าที่พระอรหันต์อีกเหมือนกัน
ว่าตัณหา^๕มีหรือไม่มี นี้ว่าไม่มี, มันก็เป็นอันว่า เป็นผู้ที่ไม่มี
ตัณหา แต่พระอรหันต์นั้นมิใช่ตัวคน มิใช่บุคคล เป็น
ภาวะแห่งจิตใจ ที่ไม่อาจจะมิตัณหาได้อีกต่อไป.

ตัณหา^๕นั้นคือ *ความอยาก* ความอยากของคนเรา
นั้น มีอยู่เพียง ๓ ประเภท คือ *อยากเอา* เอาของที่ตัวชอบ
หมายถึงกามคุณ, แล้วก็ *อยากเป็น* เป็นนั่นเป็นนี่ ตามที่
ความคิดเห็นว่า มันน่าเป็น, แล้วก็ *อยากไม่ให้เป็นอย่างนั้น*
อยากไม่ให้เป็นอย่างนี้ ตามที่มันเห็นว่า มันไม่อยากจะเป็น.
เช่นถูกคำมันไม่ชอบ, ถ้าเขาชมเขาสรรเสริญมันชอบ, มัน
ก็อยากเป็นคนที่เขาชมเขาสรรเสริญ มันไม่อยากเป็นคน
ที่เขาตำ เขาดูหมิ่นดูถูก.

รวมความว่า **ตัณหาของมนุษย์** เรามีเพียง ๓ อย่าง
 อยากได้ หรืออยากเอา ส่วนที่เป็นกามคุณ แล้วก็อยาก
 เป็น ในส่วนที่น่าเป็น แล้วก็ **อยากไม่เป็น** ในส่วนที่มัน
 ไม่น่าเป็น; แต่บางทีก็ไปอยากถึงกับอยากตาย อยากตาย
 เสีย ไม่อยากอยู่ อย่างนี้ก็ มี ก็เรียกว่าอยากที่จะไม่เป็นด้วย
 เหมือนกัน.

ถ้าอยากจะรู้จักพระอรหันต์ ก็ไปศึกษาความอยาก
 ของตัว ให้รู้จักความอยากทั้ง ๓ ประการนี้ อย่างชัดแจ้ง
 ว่า กามตัณหา — อยากในกาม นั้นเป็นอย่างไร ไปดูรายละเอียดจากภายในใจของตัว, ดูจากหนังสือหรือฟังเทศน์นั้น
 รู้ไม่จริง ไปกำหนดความอยากในทางกามคุณของตนเองดู
 แล้วก็รู้จักกามตัณหา, แล้วก็ไปสังเกตดู อยากเป็นนั้น
 เป็นนี้ อยากคืออยากเด่น อยากโก้ อยากสวย อยากหรู คว้า
 มันมีเท่าไร มีอย่างไร ก็จักรู้จัก **ภวตัณหา** คือความอยาก
 เป็น, แล้วก็ไปสังเกตดูความอยากที่จะไม่ให้ เป็น อะไรบ้าง
 ที่เราอยากไม่ให้มันเป็น ก็จักรู้จัก **วิภวตัณหา**.

รู้จัก ๓ ตัณหานี้แล้ว ก็จักรู้จักสิ่งที่เรียกว่าตัณหา
 แล้วก็รู้ว่าพอมันมี **ตัณหาเกิดขึ้น** แล้ว มันเป็นอย่างไร มัน

เหมือนกับน้ำร้อนลวก หรือเหมือนกับไฟไหม้ หรือไฟ
 สุมอยู่บนศีรษะ หรือไฟสุมอยู่ในอก, ไปรู้สึกเอาเองเถอะ
 เพื่อจะรู้จักค้นหาให้ดี ให้ครบถ้วน แล้วก็ไปศึกษาโดย
 คำนวณกลับกัน ว่าพระอรหันต์ไม่มีค้นหาเหล่านี้ แล้ว
 ท่านจะเป็นอย่างไร. แต่ท่านก็มีได้เป็นตัวกู ที่จะมาหลง-
 โทลในเรื่องของความสุขอันนี้ จิตใจมันอยู่นือความอยาก
 เท่านั้นเอง ความอยากมันไม่มีน้ำหนัก ไม่มีความหมาย
 อะไร อีกต่อไป ในจิตใจของบุคคลผู้เป็นพระอรหันต์.

ที่นับทต่อไปว่า *อสมิมาโน สมุจจินโน* — *อสมิมานะ*
 ของท่านถูกตัดขาดแล้ว. *อสมิมานะ* นี้คือความสำคัญมัน
 หมายถึง เราเป็น อย่างนั้นอย่างนี้; พุทธซัด ๆ สั้น ๆ ง่าย ๆ
 ก็คือ *ตัวกู* นั่นเอง, *มานะ* สำคัญมันหมายความว่า *ตัวกู*, นั่น
 แหละคือ *อสมิมานะ* *ตัวกู* อยู่ *ตัวกู* เป็นอย่างนั้นอย่างนั้น แล้ว
ตัวกู ก็ต้องมีอะไรที่เป็นของกู. ^๕ *นี้รวม ๆ กันหมด รวม ๆ*
กันเข้าด้วยกัน เรียกว่า *อสมิมานะ*, *ทุกคนมีอสมิมานะ*
ที่เป็นเหตุให้ต้องการ ที่เป็นเหตุให้วิตกกังวล ที่เป็นเหตุ
 ให้จองหอง ที่เป็นเหตุให้ยอมใครไม่ได้ หลายอย่าง, พุทธกัน
 ก็ไม่รู้จักจบ แต่รวมเรียกว่า *อสมิมานะ* เราก็มียอยู่. *อย่า*

มาหาอ่านดูจากหนังสือ ไม่มีประโยชน์อะไร, หาอ่านดูจาก
จิตใจ ว่าเรามีอัสมิมานะอยู่อย่างไร. ตั้งแต่เกิดมา รักกัน
ก็เพราะอัสมิมานะ, โกรธกัน ชำกกัน ก็เพราะอัสมิมานะ,
อะไร ๆ ที่ว่าเป็นเหตุแห่งความทุกข์ มันก็เป็นเรื่องของ
อัสมิมานะ. อัสมิมานะชนิดนั้น พระอรหันต์ท่านตัด
ขาดหมดแล้ว, ไม่มีอัสมิมานะเหลืออยู่ ท่านจะเป็นอย่างไร,
เปรียบเทียบกับเรา ก็ยังเต็มไปด้วยอัสมิมานะ ก็จรรู้จักพระ
อรหันต์^{๕๕}ขึ้น.

วันนี้เรากำลังพูดกันถึงเรื่องพระอรหันต์ เพื่อให้
รู้จักพระอรหันต์^{๕๕}ขึ้น ยิ่งขึ้นกว่าที่แล้วมา จึงได้พูดเรื่องนี้
หรือเอาเรื่อง^{๕๕}มาพูด ให้เข้าใจพระอรหันต์ยิ่งกว่าที่แล้วมา.

บทต่อไปมีว่า *โมหขาลิ ปทลิติ* แปลว่า *ตาข่าย*
แห่งโมหะท่านทำลายได้หมดสิ้น, ตาข่าย เรารู้จักกันดี เช่น
ตาอวน ตาแห นี้เรียกว่าตาข่าย, *โมหขาลิ* — *ตาข่ายแห่ง*
โมหะ คือความโง่. คนเราติดอยู่ในตาข่ายแห่งความโง่
ของตนเอง, ความโง่ของตนเองเป็นเหมือนกับตาข่าย ที่หุ้ม
ตัวเองไว้ ไม่ให้ออกมาได้; เหมือนกับว่าแมลงมันชักใย

พันตัวเองของมัน มันไม่ออกมา มันออกมาไม่ได้, โยนนี่ก็
เป็นตาข่ายในความหมายนี้.

เดี๋ยวนี้เรามี โมหะ ความโง่ความหลง มีวิชา
ความไม่รู้อะไร เป็นเหมือนกับตาข่ายหรือใย พันตัวอยู่
อย่างที่ออกมาไม่ได้, ไปซื้อแหมาสักผืนหนึ่ง แล้วก็พันตัว
ให้แน่นให้หนักคุดคู้เป็นอย่างนั้นแหละ, แล้วก็รู้สึกเอวามัน
เป็นอย่างไร เมื่อถูกตาข่ายมันพันอยู่, มันผิดกันอย่างไร
กับว่าไม่มีตาข่ายพัน. แต่เนิ่นมันเป็นเรื่องทางร่างกายนะ
มันไม่ก็มากน้อยนะ, ถ้าเป็นเรื่องทางจิตใจ มีตาข่ายทางจิตใจ
คือ โมหะ อวิชา พัน นี้มันเหลือที่จะทนได้, พระอรหันต์
ท่านทำลายข่ายแห่ง โมหะนี้หมดสิ้น, แล้วท่านจะเป็นคน
อิสระ เป็นคนว่าง เป็นคนฟรี สักเท่าไร เรียกว่าทำลายข่าย
แห่ง โมหะเสียได้.

บทต่อไปมีว่า *อเนขิ เต อนุปฺปตฺตา* — ท่านลุดึง
แล้วซึ่งความไม่หวั่นไหว, ธรรมะอันไม่หวั่นไหว. เรานี้ยังมี
ภาวะแห่งความหวั่นไหว หวั่นไหวไปตามสิ่งต่างๆ : ถ้า
นารักมา มันก็หวั่นไหวไปด้วยความรัก, ถ้า น่าเกลียด
มา มันก็หวั่นไหวไปด้วยความเกลียดความโกรธ, หวั่น

ไหวอยู่ด้วยความวิตกกังวล หวั่นไหวอยู่ด้วยทุกอย่างทุกประการ ที่มาทำให้หวั่นไหว : หวั่นไหวเรื่องได้ หวั่นไหวเรื่องเสีย หวั่นไหวเรื่องแพ้ หวั่นไหวเรื่องชนะ, นับไม่ไหวคอกความหวั่นไหว. กิเลสเป็นเหตุให้หวั่นไหว; เคี้ยวหน้ท่านถึงแล้วซึ่งสภาพแห่งความไม่หวั่นไหว ความคงที่, เพราะความหมกกิเลสที่เป็นเหตุให้หวั่นไหว, เพราะว่ามีตัวกู—ของกู แล้วจิตมันจะหวั่นไหวอะไรกัน, มันจะหวั่นไหวด้วยอะไรทำไมกัน มันจะหวั่นไหวไปเพื่ออะไรทำไมกัน มันก็ไม่มี. ฉะนั้นจิตนั้นจึงถึงแล้วซึ่งความไม่หวั่นไหว.

บทต่อไปก็มีว่า **จิตต์ เตล อนุวลิ** — **จิตของท่านเหล่านั้นไม่ขุ่นมัว.** เรามีจิตที่ขุ่นมัว มีกิเลสเป็นตะกอนที่ขุ่นมัว ก็ไปคุ่นน้ำโคลน, มันมีตะกอนที่เป็นโคลน แล้วน้ำมันก็ขุ่นมัว ถ้าไม่มีตะกอน ไม่มีโคลนเหล่านั้น มันก็ใสแจ้ว. จิตของพระอรหันต์ก็ปราศจากตะกอนที่ขุ่นมัว คือกิเลส ฉะนั้นจึงเป็นจิตที่ใสแจ้ว, ท่านจึงกล่าวว่าจิตของท่านเหล่านั้นไม่ขุ่นมัว. เราหมั่นมีเรื่องข้างในทำให้ขุ่นมัว, มีเรื่องข้างนอกทำให้ขุ่นมัว, มันยึดถืออยู่เป็นประจำ, มันก็มีความขุ่นมัว ด้วยสิ่งที่ยึดถือมันเอง, ยึดถืออะไรมันก็ขุ่นมัวเพราะ

สิ่งนั้น. รู้จักตัวเองในเรื่องของความขุ่นมัวให้ดี แล้วก็ไป
เปรียบเทียบโดยนัยที่ตรงกันข้ามกับพระอรหันต์ ผู้ไม่มีความ
ขุ่นมัว จิตของท่านไม่มีความขุ่นมัว.

บทต่อไปมีว่า *โลเก อนุปฺปลิตฺตา เต* แปลว่า ท่าน
เหล่านั้นมิได้ติดอยู่ในโลก; *ปลิตฺต* นี้แปลว่าติด เหมือน
กับของเหนียวติด, เอกาทติด เอาตั้งติด แล้วมันก็ติดเหมือน
กับลิงติดตั้ง, นั่นเป็นเรื่องร่างกายเท่านั้น. ในที่นี้หมายถึง
เรื่องจิตใจ จิตใจมันติดด้วยตั้งในทางจิตใจ มันจึงติดแน่น
หนา ติดลูกติดเมียติดผ้า ติดเงินติดทอง ติดทรัพย์สมบัติ
ติดเกียรติยศชื่อเสียง ติดทุกเรื่อง กิน กาม เกียรติ อะไร,
นั่นมันเป็นเรื่องติด. พระอรหันต์ท่านไม่ติดในโลก ซึ่ง
เต็มไปด้วยเหยื่อของความติด; เขาใช้คำว่าโลก, ในโลก
นี้เต็มไปด้วยเหยื่อสำหรับจะติด. ท่านไม่ติดอยู่ในโลก
เพราะไม่มีกิเลสที่เป็นเหตุให้ติด เหมือนกับตั้งเหนียว,
มันไม่มีของเหนียวมันก็ไม่ติดอะไรได้; นี่คือจิตใจหรือ
ภาวะแห่งจิตใจของพระอรหันต์. เรามันติดอยู่ในสิ่งใดบ้าง,
แล้วก็เป็นอย่างไร, ไปคำนวณดูให้ดี แล้วก็รู้ว่าความติด
นั้นเป็นอย่างไร, ถ้าไม่ติดจะเป็นอย่างไร นี่จะเป็นเหตุให้
รู้จักพระอรหันต์เพิ่มขึ้นไป.

บาลีลักไปมีว่า **พฺรหฺมกฺุตา อนาสวา** — ท่านเป็นสัตว์
 สูงสุด ไม่มีอาสวะ, **พฺรหฺมกฺุตา** นี้เป็นศัพท์พหุ. คำว่า
พหุ ในภาษาบาลีหมายถึงถึงถึงสูงสุด โดยสมมติว่าเป็นพระ-
 เจ้า เป็นอะไรก็แล้วแต่จะเรียก, เรียกว่าพหุ ก็เป็นสิ่งที่
 สูงสุด. **เป็นพหุ** ก็**เป็นพหุ**เสร็จแล้ว, เป็นศัพท์สูง
 สุดประเสริฐที่สุด ด้วยจิตใจที่หลุดพ้นอย่างที่ว่ามานั้น, แล้ว
 ก็มีคำกำกับไว้ด้วยว่า **อนาสวา** คือ**ไม่มีอาสวะ**.

อุบาสกอุบาสิกาทั้งหลาย เข้าใจว่ามีอยู่มากทีเดียว.
 ที่ไม่รู้จักสิ่งที่เรียกว่า **อาสวะ**. แม้นักศึกษาในมหา-
 วิทยา ก็เข้าใจยากหรือลำบาก ที่จะรู้จักสิ่งที่เรียกว่า**อาสวะ**
พระอรหันต์เป็นชีณาสวะ คือ**สิ้นอาสวะ** ก็รู้จัก**อาสวะ**ที่
 มีอยู่มากสำหรับเรา. ขอให้ตั้งใจฟังให้ดี อากมาจะว่าให้ฟัง.

เราจะรู้จักคำว่า **กิเลส** ก่อน, **ความโลภ ความ**
โกรธ ความหลง นี้เรียกว่า**กิเลส**; นี้คงจะพอรู้จักกันได้.
ความรู้สึกโง่เขลา อยากจะเอา นี้เรียกว่า**ความโลภ**, **ความ**
รู้สึกที่โง่เขลา อยากจะทำลาย นี้เรียกว่า**ความโกรธ**, **ความ**
โง่เขลาที่ทำให้ **หลงไหลพัวพัน**ในสิ่งนั้นสิ่งนี้ แม้ที่สุดแต่

มีความสนใจ นี้เรียกว่าความหลง, เราจึงมีโลหะ โทสะ
โมหะ ๓ อย่างนี้เรียกว่ากิเลส, รู้จักกิเลสไว้ขั้นหนึ่งก่อน.

ที่นี้ พอกิเลสเกิดขึ้นในใจ มันก็เกิดความเคย
ชินของกิเลสที่จะเกิดอีก, ความเคยชินที่จะเกิดอีกนี้ เรา
เรียกว่าอนุสัย. มีกิเลสที่หนึ่ง ก็มีอนุสัยที่หนึ่ง, มีกิเลส
ที่หนึ่ง ก็เพิ่มอนุสัยที่หนึ่ง, เกิดกิเลสบ่อย ๆ มันก็เพิ่มอนุสัย
หรือความเคยชินที่จะเกิดกิเลสมากขึ้น จนมีอยู่ส่วนหนึ่ง,
เรียกว่าอนุสัย คือความเคยชินของกิเลส ในการที่จะเกิดขึ้น.
นี้เรียกว่า อนุสัย ไม่ใช่สิ่งเดียวกันกับกิเลส, เป็นเพียง
ความเคยชินของกิเลส ที่มันจะแสดงออกมาในรูปร่างอย่าง
นั้นอีก ชั้นที่ ๒ เรียกว่าอนุสัย.

ที่นี้ อนุสัยนี้มากเข้า ๆ ในสันดาน ในส่วนลึกของ
จิตใจ มันก็มีความกดดันที่จะไหลออกมาข้างนอก ส่วนนี้
เรียกว่าอาสวะ; เหมือนกับเราตักน้ำใส่ตุ้ม ที่มันมีรูรั่ว
อยู่นิดหนึ่ง พอใส่มากเข้า ๆ ความกดดันที่มันจะปรือออกมา
ทางรูรั่วนั้น ส่วนที่มันจะไหลออกมานี้ เราเรียกว่าอาสวะ.
เมื่อในสันดาน ของเรามีอนุสัยมากขึ้น ๆ การที่มันจะปรือ
ออกมา ล้นออกมาเป็นกิเลสอีก มันก็มากขึ้น, แล้วมันก็

บังคับไว้ไม่ค่อยอยู่. ฉะนั้นเราธรรมคาจึงบังคับความโลภ ความโกรธ ความหลง ยาก บังคับมันไม่ได้ มันก็เกิดมาอีก, เพราะว่าเรามีอนุสัยเก็บไว้มาก มันก็มีแรงดัน ที่จะดันออกมา คืออาสวะ^๕นั้นมาก, ^๕นี่คืออาสวะ.

^๕นี่ พระอรหันต์ไม่มีอาสวะ, ไม่มีทางที่จะไหลออกมาเป็นกิเลส ก็เรียกว่าสันอาสวะ, เพราะไม่มีอนุสัย ไม่มีอนุสัยเพราะว่ามันไม่ได้เกิดกิเลส มันไม่มีกิเลสสำหรับจะเกิดขึ้นเป็นการสะสมอนุสัย, ไม่มีการสะสมอนุสัย มันก็ไม่มีอาการที่จะไหลออก คืออาสวะ, ท่านจึงไม่มีอาสวะ, เรียกว่าชีณาสวะก็ได้ เพราะสันอาสวะ เรียกว่าอนาสวะก็ได้ เพราะไม่มีอาสวะ — *พรหมภูตา อนาสวา.* นี่พระอรหันต์ท่านเป็นพรหมภูต เป็นสัตว์ประเสริฐสูงสุด เพราะว่าไม่มีอาสวะ; ตัวอย่างเหล่านี้ก็ให้ไปดูจากภายใน เข้าใจให้ดี รู้จักให้ดี แล้วเทียบเคียงความเป็นพระอรหันต์.

บทต่อไปมีว่า *กามะหิ อวิสยุตโต* — *ไม่มีการประกอบอยู่ในกามทั้งหลาย;* *กาม* คือสิ่งที่น่ารักน่าใคร่ เป็นความรู้สึกเกี่ยวกับเพศ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทาง^๕ลิ้น ทางกาย และทางจิตใจเอง, ^๕นี่เรียกว่ากามทั้งหลาย. ท่านมิได้

ประกอบอยู่ด้วยกามทั้งหลาย, ไม่ประกอบอยู่ด้วยกิเลสที่เป็น
เหตุให้ใคร. คนเราธรรมดาสามัญประกอบอยู่ด้วยกิเลส
เป็นเหตุให้ใครในทางกาม เพื่อรับผลจากกาม ทางตา ทางหู
ทางจมูก ทางลิ้น ทางผิวหนัง กระทั่งทางจิตใจ. พระ
อรหันต์มิได้ประกอบอยู่ด้วยกาม ทั้งที่เป็นวัตถุกาม และ
ทั้งที่เป็นกิเลสกาม; เราเป็นอย่างไร คุณตัวเองให้ดี, เทียบ
คุณโดยตรงกันข้ามแล้ว ก็ทำให้รู้จักพระอรหันต์มากขึ้น.

พราหมโณ ออกองกถิ บทต่อไปว่าท่าน **เป็นพราหมณ์**
คือล้างบาปหมดแล้ว ลอยบาปหมดแล้ว, แล้ว **ออกองกถิ** —
เป็นผู้ที่ไม่มีปัญหาว่าอะไรเป็นอะไร อีกต่อไป. ถ้ายังมีกิเลส
ยังมีบาป มันยังมีสิ่งที่ต้องการ มันก็คอยจะถามอยู่เรื่อยว่า
นี่อะไร, นี่เป็นอย่างไร นี่ทำอย่างไร, คนเรายังมีปัญหาย่างนี้
อยู่เสมอ เรียกว่า **กถองกถิ ต้องถามคนอื่นอยู่เสมอไป** ว่า
อะไร ว่าเป็นอย่างไร. ส่วน **พระอรหันต์** ไม่มีความต้องการ
อะไร จึงไม่ต้องถามใครว่าอะไรเป็นอะไร อะไรเป็นอย่างไร,
ก็เลยมีชื่อว่า **ออกองกถิ เป็นลักษณะของบุคคลที่เป็น**
พราหมณ์ ในความหมายนี้, ในความหมายทางพุทธศาสนา.
พราหมณ์ในความหมายทางศาสนาพราหมณ์นั้นเป็นอย่างอื่น

อย่าเอามาปนกัน, แต่พราหมณ์ในความหมายทางพุทธศาสนา^{นี้} หมายความว่าหมดบาป สิ้นบาป สะอาดไปแล้ว จากบาป.

บาลีต่อไปมีว่า **ฉินฺนทุกฺกฺกฺจโจ** — **เป็นผู้มีความรำคาญอันตัดขาดแล้ว.** เมื่อพูดว่าความรำคาญ นี้คุณมันเป็นเรื่องที่ไม่หนักหนาอะไร ไม่เจ็บปวดอะไร, มันเป็นแต่เพียงรำคาญ แต่ใคร ๆ ก็ทนไม่ได้ หรือทนยาก, แล้วเกิดโทสะ เพราะสิ่งที่รำคาญ. เราไม่มีความเจ็บปวดมาก ไม่มีความทุกข์มาก; แต่ถ้ายังรำคาญอยู่ ก็ทนไม่ไหวเหมือนกัน ถูที่แมลงหวี่มันขุม มันมาตอมตาเรื่อย, เผลอขำมันก็หายใจเข้าไป เผลอมันก็บินเข้าปาก, มันไม่ได้ทำให้ตาย แต่ก็รำคาญเหลือประมาณ. **พระอรหันต์ไม่มีอะไรที่จะทำให้รำคาญได้** จึงเรียกว่าเป็นผู้มีความรำคาญอันตัดขาดแล้ว; ท่านคิดว่าเราสักเท่าไร ก็ลองไปเทียบดู.

บทต่อไปก็จะมีว่า **ภวากเว วิตถณฺโห** — **มีคณหาในภพน้อยภพใหญ่ที่สิ้นสุดแล้ว** หรือปราศจากคณหาในภพน้อยภพใหญ่. คำว่า **ภพ** ในที่นี้หมายถึง **ความได้มีได้เป็น, อย่างดี ๆ ก็เรียกว่าภพใหญ่, อย่างไม่สู้ดี หรือที่ไม่ถูกใจก็ว่า**

ภพน้อย, ไม่มีทั้งภพน้อย ไม่มีทั้งภพใหญ่, ไม่มีทั้งภพและ
ไม่มีทั้งอภพ, ภพที่น่ารัก ภพที่ไม่น่ารัก ก็ไม่มีทั้งนั้น,
คือไม่มีความเป็นแห่งความน่ารัก หรือความไม่น่ารัก, ไม่มี
ความรู้สึกพอใจในภพใดๆ เรียกว่า **ปราศจากตัณหาในภพ**
ทุกภพ. ความเป็นชนิดไหนก็ไม่อยาก, พูดย่างๆ ก็ต้อง
พูดว่า **ความเป็นชนิดไหนท่านก็ไม่อยาก** เพราะมีปัญญา
มีวิชาถึงที่สุดว่า ภพไหนๆ ชนิดไหนมันก็ไม่ไหวทั้งนั้น
ก็เลยไม่มีภพ ต้องการจะเป็นผู้ปราศจากภพ.

นี่คือลักษณะที่จะศึกษาให้เข้าใจ เป็นคู่เปรียบกัน
ว่าฝ่ายที่เป็นบุญชุนธรรมตาสามัญ มันมีอยู่อย่างนี้ๆ แล้วที่
เป็น **พระอรหันต์** นั้น ก็ปราศจากความเป็นอย่างนี้ โดย
สิ้นเชิง. นี่ได้กล่าวถึงลักษณะของพระอรหันต์ พอให้
เป็นเครื่องคำนวณได้ หยั่งทราบได้ สำหรับคนทั่วไป หรือ
สำหรับนักศึกษาอะไรก็สุดแท้, จำข้อความเหล่านี้ แล้วก็ไป
เปรียบเทียบดู โดยนัยตรงกันข้าม ก็จะทำให้รู้จักพระอรหันต์
ได้พอสมควร, ไม่เสียที่วันนี้เป็นวันพระอรหันต์ แล้ว
อุตสาห์มาทำพิธีเพื่อพระอรหันต์ แล้วก็ยังงัอยู่นั่นเอง ว่า
พระอรหันต์นั้นเป็นอย่างไร ไม่รู้จักพระอรหันต์ แล้วก็มา

ทำพิธีเป็นที่ระลึกแก่พระอรหันต์. ขอให้ขจัดปัญหา^{นี้}ให้
หมดไป ให้เรารู้จักพระอรหันต์ยิ่งขึ้นทุกที.

โอกาสที่จะได้เป็นพระอรหันต์.

เมื่อพูดถึงลักษณะของพระอรหันต์พอสมควรแล้ว
ก็จะกล่าวถึงโอกาสที่จะได้เป็นพระอรหันต์กันบ้าง; ^{นี้}ไม่ใช่
เรื่องอวดดี ไม่ใช่เรื่องชักชวนให้อวดดี, ไม่ใช่เป็นเรื่อง
ชักชวน ให้ทำอะไรเกินกว่าฐานะของตน. ขอให้ถือเสียว่า
ความเป็นพระอรหันต์^{นั้น}มีสำหรับมนุษย์ทุกคน ในจุดหมาย
ปลายทาง; หมายความว่า ในเบื้องสุดท้ายทั้งหมดของ
วิญญูสงสาร^{นี้} ขอให้จบลง ด้วยความเป็นพระอรหันต์, ให้
ถือว่าความเป็นพระอรหันต์^{นั้น} เป็นจุดหมายปลายทางของ
คนทุกคน, จะถือการเวียนว่ายตายเกิดชนิดไหนก็สุดแท้ แต่
ขอให้มันจบลงด้วยความเป็นพระอรหันต์.

ถ้าเวียนว่ายตายเกิด ด้วยเรื่องเข้าโลง แล้ว
คลอออกจากท้องแม่ แล้วเข้าโลง, แล้วคลอออกจากท้องแม่
แล้วเข้าโลง, อย่าง^{นี้}ก็ได้เหมือนกัน ก็ดีเหมือนกัน. แต่
ขอให้จบลง สิ้นสุดลง ด้วยความเป็นพระอรหันต์ หรือ

ว่าจะถือว่า เกิดขึ้นจากความรู้สึก ยึดถือว่าตัวกูครั้งหนึ่ง
เกิดครั้งหนึ่ง, เดี่ยวดับไปก็ตายไป เดี่ยวก็เกิดตัวกู—
ของกูอีกในจิตใจ. วันหนึ่งเกิดหลาย ๆ สิบครั้ง ปีหนึ่งก็
ตั้งหลายหมื่นหลายแสนครั้ง ถือเกิด—ตายอย่างนี้ก็ได้ เวียน
ว่ายอย่างนี้ก็ได้ แต่แล้วก็ ขอให้จบลง ด้วยความเป็นพระ
อรหันต์ คือไม่มีการเกิดอีก.

ฉะนั้นให้เราหวังว่า ความเป็นพระอรหันต์นั้น
เป็นจุดหมายปลายทางของชีวิตทุกชีวิต; ถ้ามีจะนั้น
มันยังต้องเที่ยวไป ในวัฏฏสงสารอันไม่รู้จักจบจักสิ้น. ถ้า
จะหยุดท่องเที่ยวไป ในวัฏฏสงสาร ก็ต้องเป็นพระอรหันต์
ฉะนั้นทุกคนหวังที่จะได้มีความเป็นพระอรหันต์ เป็นจุด-
หมายปลายทาง.

นี้ไม่ใช่ให้ยึดมั่นเรื่องตัวกู เรื่องของกู, แต่ต้อง
การจะให้เป็นที่ยึดมั่นแห่งตัวกูและของกู. ฟังให้ดีๆ
อย่าให้ตัวกูมันไปอยากเป็นพระอรหันต์เข้าอีก, มันก็จะ
ไม่รู้จักสิ้นสุด, ให้มันหมดตัวกูนั้นแหละ มันก็จะ เป็นพระ
อรหันต์, วิธีที่จะหมดตัวกูก็มีอยู่ คือการบรรลुความเป็น
พระอรหันต์.

ในพระบาลีท่านแสดงไว้น่าอัศจรรย์มาก คือว่ามัน
ฟังดูแล้วมันก็ไม่น่าเชื่อ คือท่านแสดงไว้ในสูตรชื่อว่า **วิมุต-**
ตายตนสูตร ว่าการเป็นพระอรหันต์ได้นั้นมีได้ถึง ๕ ขณะ
๕ โอกาส; เรียกว่ามีโอกาสถึง ๕ โอกาส คือเมื่อฟัง
ธรรม ก็มีโอกาสเป็นพระอรหันต์, เมื่อแสดงธรรม ก็มี
โอกาสเป็นพระอรหันต์, เมื่อสาธยายธรรม สวดท่องบ่น
อยู่ ก็มีโอกาสเป็นพระอรหันต์, เมื่อไตรตรองธรรมอยู่ ก็
มีโอกาสเป็นพระอรหันต์, เมื่อเจริญสมาธิภาวนา ก็มี
โอกาสเป็นพระอรหันต์, มีถึง ๕ โอกาส.

โอกาสแรกเมื่อฟังธรรม ถ้าผจญธรรมนั้น ฟัง
เข้าใจ จับอกจับใจ, ทำให้เกิดปีติ แล้วเกิดปราโมทย์
แล้วเกิดปลื้มสัสถิ แล้วเกิดสมาธิ แล้วเกิดปัญญา เกิด
วิมุตติ ขึ้นมา. เรื่องอย่างนี้ ได้มีแล้ว ในครั้งพุทธกาล;
คนบางคนไปฟังพระพุทธเจ้าพูด ๒—๓ คำเข้าใจ เกิดปีติ จาก
ปีติก็เกิดปราโมทย์, จากปราโมทย์ก็เกิดปลื้มสัสถิ คือความ
สงบว่างปลงแห่งจิต, จากปลื้มสัสถิก็เกิดสมาธิ คือจิตแน่วแน่
ตั้งมั่นบริสุทธิ ว่องไว ในการที่จะทำหน้าที่ของจิต, มันก็
เกิดปัญญา เกิดวิปัสสนา เห็นแจ้งตามที่เป็นจริง, ทำลาย

ก็เลสอนุสัยสิ้นกันที่ทรงนั้น ต่อหน้าพระพักตร์ของพระ-
พุทธเจ้านั่นเอง. นี้เรียกว่า เป็นโอกาสที่บรรลुพระอรหันต์
เมื่อฟังธรรม.

ที่นี้ โอกาสที่ ๒ เมื่อแสดงธรรม เมื่อบุคคลบาง
คนแสดงธรรมอยู่ ธรรมนั้นกลับปรากฏแจ่มแจ้งแก่ผู้
แสดงนั้น จนผู้แสดงธรรมนั้นเกิดปีติ, เกิดปีติแล้วก็
เกิดปราโมทย์, เกิดปราโมทย์แล้วก็ เกิดปัสสัทธิ แล้วก็
เกิดสมาธิ แล้วก็เกิดปัญญา; โดยนัยเดียวกัน มันต้อง
การจะให้เกิดปีติในธรรม ปีติโดยธรรม ปีติเพื่อธรรมกัน
ก่อน แล้วก็จะเกิดปราโมทย์ เกิดปัสสัทธิ เกิดสมาธิ เกิด
ปัญญา แล้วก็วิมุตติ หลุดพ้นได้. ผู้ฟังธรรม อาจจะ
เกิดปีติปราโมทย์ได้ ฉันทิ ผู้แสดงธรรม ก็อาจจะเกิด
ปีติปราโมทย์ได้ฉันทิ เพราะว่าผู้แสดงนั้นเข้าใจในธรรมะ
จนถึงกับเกิดปีติปราโมทย์. ผู้ที่จะแสดงธรรมต้องคิดนึก
มาก แล้วธรรมนั้นก็เป็นทีแจ่มแจ้งปรากฏ, แล้วก็แสดงออก
ไป ด้วยปีติและปราโมทย์นั้น, ฉันทิ ธรรมกถิกนั้น ก็
บรรลุความเป็นพระอรหันต์ ในขณะที่แสดงธรรม อย่าง

๕๘๘. ๕๘๘ เป็นโอกาสหนึ่งที่จะเป็นพระอรหันต์เมื่อพุทธธรรมะ
ให้ผู้อื่นฟัง.

ทายกทายิกาทั้งหลาย ไม่มี โอกาสมานั่งบนธรรมาสน์
แสดงธรรม; แต่ว่าเมื่อจะพูดจากับเพื่อนฝูง ที่บ้านที่เรือน
นั้นแหละ ก็ขอให้ตั้งใจให้ดีๆ ในเรื่องที่จะพูดออกไป. ถ้า
เผอิญธรรมะนั้นแจ่มแจ้งแก่ตน เพราะมันต้องแจ่มแจ้งแก่
ตนก่อน ก่อนที่จะไปแจ่มแจ้งแก่ผู้ฟัง นี้ทำให้ดีๆ ความ
แจ่มแจ้งแก่ตน นั้นจะมากพอ ถึงกับจะเกิดปีติ แล้วเกิด
ปราโมทย์ เกิดปีสัสทธิ เกิดสมาธิ และเกิดปัญญา. นี้
ก็เป็นโอกาสอันหนึ่งเหมือนกัน ที่จะเป็นพระอรหันต์
เมื่อแสดงธรรม.

ที่ ๕๘๘ โอกาสที่ ๓ เมื่อสาธยายธรรม เมื่อเอาธรรมะ
มาท่องบ่นอยู่; ธรรมะนั้นเกิดจับใจ เกิดสว่างไสว แจ่ม
แจ้งขึ้นมา ในขณะที่สาธยายอยู่ ท่องบ่นอยู่ มัน ก็เกิดปีติ
ที่ปรารภธรรม เกิดปราโมทย์ แล้วก็เกิดปีสัสทธิ แล้ว
ก็เกิดสมาธิ แล้วเกิดปัญญา อย่างเดียวกันอีก. ฉะนั้น
ใครจะสาธยายธรรมอะไร ก็ตั้งใจให้ดีๆ โอกาสมันมี ว่าใน

ขณะสาธยายธรรมนั้นแหละ ก็จะมีบรรลุประอรหัตต์ได้,
 ทำให้ดี จนเกิดปีติในการสาธยายธรรม.

ทำให้นึกถึงพระพุทธเจ้า ว่าครั้งหนึ่งพระองค์ทรง
 นำเอาสูตรของปฏิจกสมุปบาท มาสาธยายอยู่ตามลำพังพระ-
 องค์เอง จนภิกษุองค์หนึ่งแอบฟังอยู่ข้างหลัง อย่างนี้ เรื่อง
 ก็ยังมี ว่าแม้แต่พระพุทธองค์ก็ยังทรงสาธยายธรรม.

เราก็เห็นคนหนุ่มคนสาว เอาอะไรก็ไม่รู้มาสาธยาย,
 เอาเพลงรักเพลงอะไรก็ไม่รู้มาสาธยาย หรือว่าร้องเพลงช้าๆ
 ซากๆ อยู่ไหนแหละ, มันก็เหมือนกับการสาธยาย เพลง
 อะไรจับใจ ก็เอาเพลงนั้นมาร้องอยู่เสมอ มันก็เหมือนกับการ
 สาธยาย; แต่อย่างนั้นมันส่งเสริมให้เกิดกิเลส, มันไม่เกิด
 ปีติในธรรม ปราโมทย์ในธรรม โดยนัยนี้ได้. มันต้อง
 เอาธรรมะที่แท้จริงไปสาธยาย แล้วจะเกิดปีติปราโมทย์
 บัณฑิตแล้วเกิดสมาธิ แล้วเกิดปัญญา โดยทำนองเดียว
 กันกับที่เมื่อฟังธรรม หรือเมื่อแสดงธรรม นั้นมันเป็นเรื่อง
 สาธยายธรรม เป็นโอกาสที่ ๓.

โอกาสถัดไปอีกเป็น โอกาสที่ ๔ เมื่อตริตรongs
 ธรรมอยู่; เอาข้อธรรมใดมาตริตรongsอยู่ อย่างละเอียด

ลอบ ทบทวนไปมา ทริตรองอยู่ ทริตรองอยู่, บังเอิญมัน
พอเหมาะพอดีกันเข้า แจ่มแจ้งสว่างไสว เกิดปีติปราโมทย์
ในธรรมขึ้นมา, เกิดปีติแล้วก็เกิดปราโมทย์ เกิดปรา-
โมทย์แล้วก็เกิดปีติสัสติ คือความว่างลงไป, เกิดปีติสัสติ
แล้วก็เกิดสมาธิ, เกิดสมาธิแล้วก็เกิดปัญญา แล้วก็เกิด
วิมุตติ อย่างเดียวกันอีก. ฉะนั้น การตรិตรองธรรมใคร่
ควาญธรรม อยู่เสมอนั้น ก็เป็น โอกาสที่ ๔ ของการที่
จะบรรลุธรรม เพื่อเป็นพระอรหันต์.

ส่วน โอกาสที่ ๕ นั้นท่านใช้คำว่า เจริญภาวนา,
เจริญสมาธิภาวนา เป็นเรื่อง สมณะก็ได้ วิบัสสนาก็ได้ เมื่อ
เจริญภาวนาอยู่ ก็จะมีผลไปตามลำดับอย่างเดียวกันอีก คือ
ภาวนานั้นเจริญได้สำเร็จประโยชน์ ก็เกิดปีติ แล้วก็เกิด
ปราโมทย์ เกิดปีติสัสติ เกิดสมาธิ โดยนัยแห่งโพชฌงค์
นั้นแหละ ก็บรรลุมรรคผลได้.

นี่โอกาสที่จะเป็นพระอรหันต์ได้ มีถึง ๕ โอกาส :
เมื่อฟังธรรมอยู่ก็ได้ เมื่อแสดงธรรมอยู่เองก็ได้, เมื่อสาธยาย
ธรรมท่องบ่นอยู่ก็ได้, เมื่อตริตรองธรรมอยู่ก็ได้, แล้วก็เมื่อ
เจริญวิบัสสนาภาวนาอยู่ ก็ได้เหมือนกัน, มันจะไม่เหลือ

วิสัยนักกรรมัง. ขอให้สนใจในการที่จะฟังธรรม หรือ
แสดงธรรม คือพูดให้คนอื่นฟัง หรือว่าสาธยายธรรม
กันลึ้มหรือว่า ตรีตรองธรรม เพื่อความแจ่มแจ้งยิ่งขึ้น จน
กระทั่งเจริญสมาธิภาวนา.

ขอให้ช่วยกัน จดจำหลักเกณฑ์อันนี้ เอาไปใช้
ไปขยาย ไปปรับปรุง ให้สำเร็จประโยชน์ยิ่งขึ้น. แม้ที่สุด
แต่ในการศึกษาเล่าเรียน เรื่องธรรมดาสามัญทั่วไป ก็จะได้
ได้รับผลดีด้วยเหมือนกัน จะเพื่อความเป็นพระอรหันต์ก็
ได้, เพื่อความเจริญก้าวหน้าในวิชาความรู้ธรรมดาสามัญ ก็ยัง
ใช้หลักเกณฑ์อันนี้ได้. ขอให้ถือว่าไม่ใช่เรื่องสุกวิสัยหรือ
พ้นวิสัยเอาเสียทีเดียว ไหน ๆ เราก็บูชาพระอรหันต์แล้ว เรา
ก็สนใจในโอกาสที่จะเป็นพระอรหันต์กันบ้าง.

การปฏิบัติตามพระอรหันต์.

ที่นี้อาตมาก็จะพูดถึงธรรมะหมวดสุดท้าย ที่เรียกว่า
ทำตามพระอรหันต์. ที่เมื่อเช้านี้ได้ยินสวดบทปัจจุเวกขณะ
องค์อุโบสถ ว่าเรา ทำตามพระอรหันต์ ด้วยองค์แห่ง
อุโบสถแม่น :-

องค์ที่ ๑. เว้นขาดจากปาณาติบาต ทำจิตใจให้
 เว้นขาดจากปาณาติบาต เกลียกขังปาณาติบาต, มีจิตใจถึง
 ที่สุด ในการที่จะทำปาณาติบาตไม่ได้. ลองบัจจเวกขณ
 องค์กรุโบสถกันบ่อยๆ โดยทั่วไปคนทั้งหลายนี้ มีจิตใจ ต้อง
 เรียกว่าประณีต ละเอียก สูงสุด จนถึงกับทำอะไรให้ตายไม่ได้
 ไม่มีเจตนาที่จะทำอะไรให้ตายได้. นี่เป็นการทำตามพระ
 อรหันต์อย่างหนึ่งแล้ว.

ที่นี้มีการทำตามพระอรหันต์ โดยการที่ไม่ถือ
 เอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ให้. เคี้ยวนี้เรามันคอยถือ
 โอกาสที่จะเอาเสียเรื่อยไป รู้ว่าเจ้าของเขาไม่ให้ ถ้าเป็นโอกาส
 แล้วก็เอา, พบของตกก็เอา, แล้วบางทีก็หาโอกาสที่จะไป
 เอาของของผู้อื่น, โอกาสที่จะฉ้อ โอกาสที่จะโกง โอกาสที่
 จะขึ้นโรงขึ้นศาล อะไรต่างๆ มันก็มีมาก ที่จะทำให้ของผู
 อื่นมาเป็นของตัว. ถ้าความประพฤติอันนั้นมันละขาดไป
 ไม่มีเหลืออยู่แม้แต่สักนิดเดียว ในการที่จะเอาของที่เขาไม่
 ได้ให้ มาเป็นของตัวนี้ มันก็เป็นการทำตามพระอรหันต์,
 ทำตามรอยพระอรหันต์ ขึ้นมาอีกองค์หนึ่ง เป็น องค์ที่ ๒.

ที่นี้ องค์ที่ ๓. ไม่ประกอบกิจกรรมของคนที่อยู่
กันเป็นคู่ หมายความว่ากิจกรรมระหว่างเพศ, ถ้าการ
พยายามลดความพอใจในกิจกรรมระหว่างเพศเสียโดยเด็ดขาด,
ก็ทำตามพระอรหันต์ใกล้เคียงไปอีก อีกองค์หนึ่ง เป็นองค์
ที่ ๓.

แล้ว องค์ที่ ๔. ก็เว้นจากการพูดเท็จ, ขึ้นชื่อว่า
ความเท็จโดยลักษณะใดลักษณะหนึ่งแล้ว ก็ไม่ประพฤติ
ก็ไม่กระทำ ก็ทำตามพระอรหันต์มาอีกองค์หนึ่ง.

แล้วก็ **ไม่ดื่มสุราเมรัย** ของมีนเมาทั้งหลาย; ของ
เมาทำให้เสียสติสัมปฤติ, เว้นขาดจากทุกอย่างที่ทำให้เสียสติ
สัมปฤติ, ไม่ต้องพูดถึงเหล้าถึงน้ำเมาโดยตรงคอก อะไรก็ได้
ถ้ามันทำให้เสียสติสัมปฤติ ไม่มีสติสัมปชญณะแล้ว ก็เว้น
ขาดเด็ด, เว้นให้ขาดจริงๆ ก็ไม่มีโอกาสที่จะทำอะไรผิดๆ
เพราะความประมาท หรือเพราะความเสียสติสัมปฤติ. นี้ก็
เป็นการทำตามพระอรหันต์อีกองค์หนึ่ง เป็น องค์ที่ ๔.

แล้วก็ **เว้นขาดจากวิกาลโภชน** คือกินอาหารส่วน
เกิน นอกเวลา, ถ้าแล้วยังกิน กินดี กินแพง กินมาก กิน

ลำดับ จนเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งในเรื่องของพระอรหันต์, ไม่ต้องงมหาย ไม่ต้องทำอะไรอย่างละเมอๆ, ทำอย่างมีความเข้าใจชัดเจนแจ่มใส สำเร็จประโยชน์ตามนั้นจริงๆ.

หวังว่าท่านทั้งหลาย คงจะได้มีความเข้าใจ ในเรื่องของพระอรหันต์^๕ เพิ่มมากขึ้นกว่าปีก่อน, แล้วหวังว่าปีหน้า ก็คงจะเพิ่มมากกว่าปีนี้ ให้เพิ่มมากขึ้นไป ก็คงจะประสบความสำเร็จ ในความเป็นพระอรหันต์ สักคราวหนึ่ง เป็นแน่นอน.

แสดงธรรมเรื่อง พระอรหันต์ ก็พอสมควรแก่เวลาแล้ว
ก็ขอยุติธรรมเทศนาไว้แต่เพียงเท่านี้.

ความอดทน

อันความอดทน จะช่วยได้
จนมิใช่ เพราะเรา ตามลหอบ
สิ่งที่ยอดทน ในที่นั้น ตั้งมั่นรอ
แต่เพราะต้อง ฆ่ามัน ในบรห্ম์,
ให้มีความ บอ กว แทนที่อดทน
ความร้อนไม่ มีมาก อย่างสังขัย
ทั้งสามผลิต ฤๅการ งานโตๆ
ให้ล่องไป ลอยดี มีสุขเป็น ๆ

พุทธทาส อินทปัญโญ

น้ำดี

ยิ่งทำดี จะยิ่งดี นรกมาก
แต่ใจลอย ใจเดิน เป็นเห็ด ฝรั่ง
ใจนี้ ผู้คน ทั้งสอง ห้อง ย่อมกลัว
คือ ย่อมกลัว อยู่ใต้ ปฏิก ๒๖ ;
ไม่ต้องการ ปรารถนา คนน้ำพอง
คงต้องทำ แต่ใจนี้ เพชร ๒๖
ใจนี้ ลอยลม ล่องไป จมไม่ลง
ถ้าต้องประ สบดี แต่แท้ใจ ; "น้ำดี" ๒๖ ๕

พุทธทาส อินทปัญโญ

ผู้บริจาคในการพิมพ์หนังสือเล่มนี้ :-

คุณประยูร เสวตเศรณี ๑,๐๐๐.๐๐ บาท
คุณอุไรวรรณ ตันปิ่นเพชร ๒๐๐.๐๐ บาท
คุณนพพร จันทราทิพย์ ๑๐๐.๐๐ บาท
นอกนั้นเป็นเงินบริจาคของผู้มาเยี่ยมสวนโมกข์ฯ

๔ ๖ ๕ รายชื่อหนังสือ ชุด หมุนล้อ

อันดับ	เรื่อง	พิมพ์ครั้งที่
๑.	พระพุทธคุณแค่ว่า	๔
๒.	การศึกษาคืออะไร?	๑
๓.	การงานคืออะไร?	๑
๔.	ทรัพย์สินสมบัติคืออะไร?	๑
๕.	สิ่งที่ดีที่สุดในชีวิตมนุษย์	๑
๖.	ปัญหาที่เกิดจากการศึกษาไม่สมบูรณ์แบบ	๑
๗.	ปวราณา และธรรมะในฐานะสิ่งที่ต้องศึกษา	๑
๘.	ชาติในปัจจุสมบพาท	๑
๙.	ทางออกที่ ๓ แห่งยุคปัจจุบัน	๑
๑๐.	การบวชคืออะไร?	๑
๑๑.	ศาสนาคืออะไร?	๑
๑๒.	ตัวตนคืออะไร?	๑
๑๓.	อานาปานสติภาวนา	๑
๑๔.	ธรรมะในฐานะสิ่งที่ต้องศึกษา ทั้งชนิดมีตัวตนและไม่มีตัวตน	๑
๑๕.	คุณพระไม่ตาย	๑
๑๖.	คุณพระไม่ตาย และเกิดมาทำไม?	๑
๑๗.	ความรักดี	๑
๑๘.	เกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่า "พระเจ้า"	๑
๑๙.	ครู คือผู้ทำหน้าที่สร้างโลก	๑
๒๐.	การทำวัตรตามแบบโบราณ	๑
๒๑.	ประมวลปรมัตถธรรมที่คนธรรมดาควรทราบ	๑
๒๒.	โลกก่อน	๑
๒๓.	ความเกิดแห่งทุกข์และความไม่เกิดแห่งทุกข์	๑
๒๔.	นิเวศน์	๒
๒๕.	วันครุ	๑
๒๖.	แผ่นดินทองต้องสร้างด้วยแผ่นดินธรรม	๑
๒๗.	เมื่อพอใจในหน้าที่ ที่กำลังกระทำ ก็มีสวรรค์ อยู่ ณ เหนือเอง. เมื่อไม่รู้จักตัวเอง ก็ไม่รู้ว่าจะ ควรจะมีหน้าที่อะไร	๑

ความเป็นพระอรหันต์

เมื่อถึงวันมาฆบูชา ควรพุดกันถึงเรื่องของพระอรหันต์ซึ่งเป็นยอดสุดของพระสงฆ์ เพื่อปฏิบัติตามรอยของพระอรหันต์ได้ถูกต้อง.

ลักษณะของพระอรหันต์ หลายประการได้แก่ :
มิได้ตั้งอยู่, ประมาณมิได้มี, มีภาวะเหนือการบัญญัติ, ปลงของหนักทั้งแล้ว, พรหมจรรย์จบแล้ว, มีความเต็ม, เป็นผู้มีความสุข, ปราศจากตัณหา, ไม่มีตัวกู, ทำลายโมหะสิ้นแล้ว, จิตไม่หวั่นไหว, จิตไม่ขุ่นมัว, ไม่ติดโลก, สันอาสวะ, ไม่ประกอบด้วยกาม, สันบาป, ไม่มีความรำคาญ ไม่มีภพ.

โอกาสที่จะเป็นพระอรหันต์ คือเมื่อฟังธรรม, แสดงธรรม, สาราบาย, ตริตรอง, เจริญภาวนา.

การทำตามพระอรหันต์:— รักษาอุโบสถศีล